

УДК: 334.012.64:314.745

Білик Петро,
аспірант Лабораторії проєктів та ініціатив,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
bilyk.petro@vnu.edu.ua

РОЗВИТОК МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

В умовах війни Україна зіштовхнулась із безпрецедентною за масштабами кризою трудової міграції, яка охопила мільйони осіб і позначилась як на структурі зайнятості, так і на мотивації працівників до участі в економічному житті. За оцінками міжнародних організацій та дослідників, лише упродовж 2022 року понад 3,6–5,4 млн осіб були вимушено переміщені в межах країни, а ще близько 6,7 млн залишили територію України у пошуках безпеки за кордоном [1; 2]. Масове переміщення підприємців, фахівців інженерно-технічних, освітніх і креативних професій підірвало спроможність багатьох громад до самостійного відновлення. Водночас І. Цимбалюк, Н. Павліха, Н. Хомюк та ін. звертають увагу, що вплив кваліфікованої робочої сили призвів до нестачі персоналу в ключових секторах і посилив кризу в соціальній сфері країни-донора [3; 4]. За таких умов розвиток малого підприємництва набуває особливого значення, оскільки створює реальні можливості для економічної самореалізації осіб, які змінили місце проживання з міркувань безпеки. На відміну від великих компаній, малі бізнес-структури швидше реагують на зміни, пристосовуються до локальних умов і можуть забезпечити залучення місцевих трудових ресурсів, частково компенсуючи втрати, спричинені міграцією.

Демографічна ситуація продовжує погіршуватись. Знелюднення регіонів, зниження народжуваності, старіння населення – усе це створює бар'єри для довготривалого економічного зростання. О. Мульська наголошує на особливій небезпеці втрати молоді, жінок, інтелектуально активних груп віком до 35 років, які не планують повертатися до України. Це, у свою чергу, ставить під загрозу не лише регіональний розвиток, а й національну стійкість у цілому [5]. Зафіксовано критичне зниження сумарного коефіцієнта народжуваності до 1,0 дитини на жінку, що є межею демографічного виживання.

Міграційна політика, зосереджена здебільшого на стримуванні еміграції, виявилася неготовою до сучасних викликів. І. Биков обґрунтовує потребу в системі, що поєднує підтримку внутрішньо переміщених осіб, сприяння поверненню громадян із-за кордону та стимулювання їхньої економічної активності через підприємництво [6]. Наявність фінансових інструментів, спрощеного доступу до ресурсів, прозорих процедур – усе це здатне активізувати ініціативу мігрантів у громадах, які їх приймають.

Малі підприємства можуть відіграти роль стабілізатора. Їхня гнучкість, здатність до швидкого масштабування, локальна прив'язаність і орієнтація на потреби конкретних спільнот роблять їх важливим елементом соціально-економічної інтеграції. Підприємницька діяльність дає змогу людям відновити контроль над власним життям, забезпечити себе та свою родину, а в перспективі – створити робочі місця для інших. Разом з тим, значна частина тих, хто пережив досвід вимушеного переміщення, втрачає мотивацію, змінює професійні орієнтири, що потребує нових управлінських рішень у сфері праці та людського капіталу.

В умовах повоєнної трансформації мале підприємництво виступає одним із ключових інструментів стабілізації економіки та соціальної адаптації переміщених осіб. Завдяки гнучкості, малі форми господарювання здатні оперативно реагувати на зміни ринку праці, відкривати робочі місця в регіонах із низькою інвестиційною

привабливістю, а також забезпечувати зайнятість найбільш вразливих категорій населення – внутрішньо переміщених осіб (ВПО), жінок, ветеранів, молоді [7].

На нашу думку, саме підтримка малого бізнесу створює умови для швидкого вкорінення переселенців у нових громадах. Малі підприємства забезпечують не лише зайнятість, але й інтеграцію у місцеве економічне та соціальне середовище, формують точки зростання для територій, що приймають мігрантів. У процесі взаємодії з місцевими жителями формується довіра, а економічна активність стає основою для зміцнення локальних зв'язків.

У публікації І. О. Бикова обґрунтовано необхідність створення сприятливого інституційного середовища для розвитку малого підприємництва серед переселенців: дерегуляції, податкових пільг, доступу до мікрофінансування, грантів на запуск справи, програм менторства й перекваліфікації [6]. Такі підходи довели ефективність у посткризових умовах в інших країнах, зокрема Польщі, де економічна активізація біженців і трудових мігрантів сприяла їхньому поверненню та вкоріненню.

Зокрема, як підтверджує аналіз практик, іноземні проекти підтримки самозайнятості (гранти від ПРООН, програми ЄС, ініціативи донорів) стимулювали відкриття власної справи переселенцями, особливо у сферах побутових послуг, дрібного виробництва, ремесел, освітніх та ІТ-послуг [7]. Малий бізнес у повоєнній Україні має розглядатися не лише як складова економічної відбудови, а і як засіб соціальної згуртованості та реінтеграції населення, що пережило міграційний досвід. Підтримка таких ініціатив дозволить перевести вимушену мобільність у конструктивний ресурс для економіки громад.

Сучасна система правового регулювання підприємницької діяльності в Україні потребує адаптації до умов, сформованих війною, масовою релокацією бізнесу та зміною географії економічної активності. Значна частина малих і середніх підприємств, що відновили роботу в нових регіонах, опинилися поза межами

локальних програм підтримки. Як наголошує І. О. Биков, першочергового вирішення потребують питання дерегуляції, зниження податкового навантаження та створення стимулів для масштабування ініціатив переселенців. Зокрема, рекомендовано законодавче закріплення податкових канікул, преференцій на оренду майна, спрощених процедур у доступі до публічних закупівель і програм фінансування [6].

Потребує розгляду і концепція спеціалізованих правових режимів для окремих категорій підприємців. Ідеться про розробку нового формату інституційної підтримки на зразок «Дія.City», але орієнтованого не на ІТ-сферу, а на ВПО, реємігрантів та релоковані бізнеси. Такий підхід дозволив би сформувати середовище, де пільги поєднуються з прозорими умовами ведення діяльності, а взаємодія з державою – з цифровими сервісами, які мінімізують бюрократичні ризики. Подібні механізми вже зарекомендували себе як ефективні у забезпеченні мобільності інноваційного сектору й можуть бути адаптовані до завдань післявоєнної перебудови ринку праці.

Таким чином, створення сприятливого правового простору для самозайнятості та малого бізнесу осіб, що змінили місце проживання, має розглядатися не як короткостроковий захід, а як елемент довгострокової державної стратегії соціально-економічної інтеграції. У поєднанні з фіскальною децентралізацією та локальними програмами розвитку такий підхід може суттєво посилити підприємницький потенціал регіонів, що зазнали найбільшого впливу воєнної міграції.

Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у місцеве економічне середовище потребує не лише організаційних та фінансових механізмів, а й формування інклюзивного підприємницького простору, що враховує різноманітність соціальних груп, їхні потреби та нерівний стартовий капітал. Йдеться насамперед про залучення жінок, молоді, людей із інвалідністю, ветеранів, які мають обмежений доступ до ресурсів, але водночас – високий потенціал до професійної самореалізації. Як доведено у статті І. Цимбалюк та Н. Павліхи, саме

розвиток інклюзивного ринку праці дозволяє зменшити рівень соціальної уразливості в умовах нестабільності, а підприємництво є ключовим каналом залучення до економіки людей із периферії зайнятості [8].

У структурі місцевого фіскального простору інклюзивні підходи створюють мультиплікативний ефект. Малі бізнеси, засновані ВПО або представниками соціально вразливих груп, не лише генерують доходи, а й повертають до обігу економічно неактивне населення. У монографії І. Цимбалюк обґрунтовано, що інклюзивна модель розвитку, підтримана інструментами фінансової децентралізації, дозволяє громадам стати не просто приймачами допомоги, а активними суб'єктами повоєнного відновлення через мобілізацію внутрішніх резервів [9]. Інклюзія у сфері малого підприємництва – це не соціальна поступка, а необхідна умова регіонального зростання та відновлення національного людського капіталу. Вона дозволяє розширити економічну базу територій, залучити до виробництва нові категорії учасників і тим самим зміцнити фундамент стійкого післявоєнного розвитку.

Отже, масова міграція, спричинена війною, оголила глибинні дисбаланси в системі розподілу трудових ресурсів, регіонального розвитку та економічної інклюзії. Малий бізнес, за умови належної інституційної підтримки, спроможний стати важелем відновлення соціальної стійкості, адаптації переселенців та залучення неактивного населення до продуктивної зайнятості. Запровадження дерегуляційних інструментів, спеціалізованих правових режимів для ВПО та інклюзивних фінансових програм має стати складовою довгострокової політики регулювання міграційних процесів. Визнання самозайнятості не винятком, а пріоритетним механізмом інтеграції дозволить сформувати в Україні нову архітектуру повоєнного підприємницького середовища.

Список використаних джерел

1. Осадчук С. В., Махновська Х. Є. Сучасні напрями розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. *Дослідження фінансових інституцій та інструментів розвитку держави, територій та суб'єктів господарювання: теоретичні, методологічні та практичні аспекти* [Електронний ресурс] : матеріали 8 Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 24 жовт. 2024 р.). Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2024. С. 40–42.
2. Плетньов О. В., Коваленко, Є. В. Міграційна сфера як елемент національної безпеки в умовах збройної агресії: міжнародний досвід та українські реалії. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*, 2024. № (3). С. 134–146. <https://doi.org/10.32782/2786-9156.107.3.134-146>
3. Цимбалюк І.О., Хомюк Н. Л, Зелінська О.З. Міграція робочої сили в Україні: виклики для управління та мотивації персоналу під час війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-54-66
4. Цимбалюк І.О., Павліха Н.В., Цимбалюк С.М. Динаміка ринку праці в Україні під час війни: аналіз міграційних тенденцій та показників безробіття. *Інноваційна економіка*. 2023. №2(94). С. 101-109.
5. Мульська О. П. Інструментарій посилення міграційної безпеки в проєкції соціально-економічного відновлення України. *Регіональна економіка*. 2024. №4(114). С. 79-88. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-4-8>
6. Биков О. М., Менчак І. В. Створення окремого правового режиму та дерегуляція підприємницької діяльності як інструмент повернення біженців: адаптація міграційної політики України в повоєнний період // *Legal Bulletin*. 2025. № 2 (16). С. 38–43
7. Нагорняк Т. Л. Соціально-політичні чинники і наслідки міграційних процесів в Україні 2014 – 2016 рр. *Політичне життя*, 2017. №3. С. 32-45.
8. Цимбалюк І. О., Павліха Н. В. Аналіз структури доходів населення та ролі інклюзивного ринку праці у зменшенні соціальної уразливості. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2023. Кременчук: КрНУ, 2023. Вип. 4(141). С. 33-41. DOI <https://doi.org/10.32782/1995-0519.2023.4.4> URL: http://visnikkrnu.kdu.edu.ua/visnik.php?id_nom=62
9. Цимбалюк І. Фіскальний простір інклюзивного розвитку регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). Об'єм даних 8,65 Мб. ISBN 978-966-940-399-5